

BOLANING PSIXIK RIVOJLANISHIDA NUTQNING ROLI

Shodiyeva Iroda Kenja qizi

*Abdulla Qodiriy nomli Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Pedagogika va Psixologiya Fakulteti
Maxsus Pedagogika: logopediya yo'nalishi 3-kurs 515- 22.guruh talabasi*

Ishodiyeva206@gmail.com

+998970272707

Anatatsiya: *Ushbu maqolada bolaning psixik rivojlanishida nutqning roli qay darajada muhim ekanligi bolalarga o'z fikrlarini ifoda etish his-tuyg'ularini anglash va boshqalar bilan muloqot qilish imkoniyatlaridan foydalanish kerak ekanligi, uning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida nutqning roli muhimligi. Nutq o'rgatish jarayoni bolaning fikrlash qobiliyatini shakllantiradi, emotsional holatini boshqarish imkonini beradi va ijtimoiy aloqalar orqali uning o'zini anglashiga yordam beradi. Maqola nutq va psixik rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ochib beradi va ota-onalar hamda pedagoglarga nutqni rivojlantirishda qanday usullarni qo'llash lozimligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *bolaning psixik rivojlanishi, nutq, kognitiv rivojlanish, emotsional rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, o'zini anglash, fikrlash qobiliyati, kommunikatsiya, ijtimoiy aloqalar, pedagogika.*

Kirish

Bolaning psixik rivojlanishida nutq juda muhim rol o'ynaydi. Nutq inson tafakkurining asosiy vositasi bo'lib, bola uchun atrof-muhit bilan muloqot qilish, o'z fikrlarini ifodalash va jamiyatga moslashishning asosiy vositasi hisoblanadi. Nutq bolaning bilish jarayonlarini rivojlantiradi, tafakkurini shakllantiradi va uning emotsional hamda ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Bola ilk kundan boshlab atrofdagilar bilan ovoz, intonatsiya va mimikalar orqali muloqotga kirishadi va bu jarayon uning keyingi rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.¹ Bolaning nutq rivojlanishi uning psixik jarayonlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, idrok, xotira, tafakkur, diqqat va tasavvur kabi kognitiv jarayonlarni faollashtiradi. Nutqning to'g'ri rivojlanishi bola tafakkurining to'laqonli shakllanishiga yordam beradi, unga dunyoni anglash va tushunish imkoniyatini yaratadi. Nutq orqali bola o'z his-tuyg'ularini ifoda etadi, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantiradi va jamiyat bilan muloqot qilishga tayyorlanadi. Nutqning rivojlanishi bola shaxsining shakllanishiga, uning o'ziga bo'lgan ishonchi va mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Bolalik davrida nutqiy rivojlanishning kechikishi yoki buzilishi uning psixik rivojlanishiga jiddiy ta'sir qilishi mumkin. Agar bola yetarli darajada muloqot qilmasa yoki nutqiy faoliyatda sustlik sezilsa, bu uning kognitiv rivojlanishining sustlashishiga, ijtimoiy muhitga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishiga va emotsional muammolarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Ayniqsa, erta yoshdan boshlab bolani to'g'ri nutqiy muhit bilan ta'minlash va unga muloqot qilish uchun imkoniyat yaratish muhimdir. Oila muhitida yetarli darajada muloqot bo'lmasa, bolaning

¹ Shodmonova, N. 2023 Bolalar nutqi va psixologik holati. Tashkent: O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti.

soʻz boyligi kambagʻallashadi va fikrlash qobiliyati cheklanishi mumkin. Shu sababli, ota-onalar va pedagoglar bolaning nutqiy rivojlanishiga alohida eʻtibor qaratishlari lozim.

Nutqiy rivojlanish, bolalar uchun kognitiv jarayonlarni ham ragʻbatlantiradi. Nutq orqali bolalar yangi bilimlar oʻzlashtiradilar, savol berish, javob olish va oʻzaro fikr almashish orqali oʻrganish jarayonida faol qatnashadilar. Bu esa oʻz navbatida, ularning mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy qobiliyatlarini oshiradi. Nutq, shuningdek, bolalarning tasavvurlarini kengaytiradi, chunki ular tasvirlar va tushunchalarni soʻzlar orqali ifoda etish imkoniyatiga ega boʻladilar.²

Bolaning psixik rivojlanishida nutqning oʻrni va ahamiyati beqiyosdir. Nutq, bolalarning ijtimoiy, hissiy va kognitiv rivojlanishida muhim omil boʻlib, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi. Nutqiy rivojlanishni qoʻllab-quvvatlash, bolalar uchun sogʻlom va rivojlantiruvchi muhit yaratishga yordam beradi. Bolaning psixik rivojlanishida nutqning oʻrni va ahamiyati nihoyatda katta. Nutq, bolalar uchun oʻz his-tuygʻularini va fikrlarini ifoda etishning asosiy vositasi hisoblanadi. Ular nutq orqali oʻzlarini anglashadi, atrofdagi dunyoni tushunishga harakat qiladilar va oʻzaro aloqalar oʻrnatadilar. Nutqiy rivojlanish, bolalarning ijtimoiy koʻnikmalarini oshirishda muhim rol oʻynaydi, chunki ular boshqa odamlar bilan muloqot qilish, oʻz fikrlarini ifoda etish va boshqalarni tushunishga oʻrganadilar. Nutq orqali bolalar oʻzlari haqidagi tasavvurlarini shakllantiradilar. Ular yangi soʻzlarni oʻrganish, fikrlarini mantiqiy ravishda ifoda etish va oʻz tajribalarini baham koʻrish orqali oʻzlarini anglash jarayonida faol ishtirok etadilar. Nutq, shuningdek, bolalarning kognitiv rivojlanishiga ham taʼsir qiladi. Oʻqish va yozishni oʻzlashtirish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va bilimlarni oʻzlashtirish jarayonlari nutqiy faoliyat bilan bogʻliqdir. Nutq, bolalarning hissiy rivojlanishiga ham katta taʼsir koʻrsatadi. Oʻz his-tuygʻularini ifoda eta olish, bolalarga oʻz hissiyotlarini tushunishga yordam beradi. Nutq orqali bolalar oʻzaro empatiya va hamdardlik hissiyotlarini rivojlantiradilar, bu esa ijtimoiy aloqalarini mustahkamlashga yordam beradi.

. Nutq – tafakkur vositasi boʻlgani sababli, uning rivojlanishidagi har qanday nuqson bola fikrlash jarayonlarining sekinlashishiga sabab boʻlishi mumkin. Masalan, soʻz boyligining cheklanganligi tufayli bola tushunchalar orasidagi bogʻliqlikni toʻliq anglab yetolmaydi, abstrakt fikrlash qobiliyati rivojlanmaydi va fikrlarini mantiqiy izchillik bilan ifodalashda qiyinchiliklarga duch keladi. Bundan tashqari, nutqiy buzilishlar bolaning emotsional holatiga ham bevosita taʼsir qiladi. Bunday bolalar koʻpincha oʻz fikrlarini boshqalarga yetkazishda qiynalishadi, bu esa ularning ichki kechinmalarini oshiradi va asabiylashish, xavotir yoki depressiyaga moyillikni kuchaytiradi. Ayrim hollarda nutqiy muammolarga duch kelgan bolalar ijtimoiy muhitdan chetlashishga moyil boʻlib, tengdoshlari bilan muloqot qilishdan qochadi. Bu esa bolaning ijtimoiy rivojlanish jarayonini cheklaydi va kelajakda jamiyatga moslashish jarayonida qiyinchiliklarga sabab boʻlishi mumkin.

Nutq rivojlanishidagi buzilishlar bolaning oʻquv faoliyatiga ham taʼsir koʻrsatadi. Nutq qobiliyatining yetarli darajada rivojlanmaganligi natijasida bola oʻqish va yozish koʻnikmalarini egallashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Disleksiya va disgrafiya kabi oʻquv muammolari aynan nutqiy buzilishlar fonida yuzaga keladi. Agar bu muammolar oʻz vaqtida bartaraf etilmasa, bola maktab dasturini oʻzlashtirishda orqada qolishi va akademik qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Nutqiy buzilishlarning psixik rivojlanishga taʼsirini minimallashtirish uchun erta aniqlash va korreksion tadbirlarni oʻz vaqtida amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Logopedik mashgʻulotlar, maxsus pedagogik yondashuvlar, nutq terapiyasi va psixologik qoʻllab-quvvatlash bolaning nutqiy qobiliyatlarini tiklash va rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, oilaviy muhitning ijobiy boʻlishi va ota-onalarning doimiy qoʻllab-quvvatlashi bolaning nutqiy rivojlanish jarayoniga ijobiy

² Asqarov, F. 2022 Nutq va psixologiya: nazariya va amaliyot. Tashkent: Oʻzbekiston fanlar akademiyasi.

ta'sir ko'rsatadi. Nutq rivojlanishining buzilishlari bolaning psixik rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatib, uning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanish jarayonlarini sekinlashtirishi mumkin.³

XULOSA

Nutqning to'g'ri rivojlanishi bolaning intellektual va ijtimoiy rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, bolalar nutqining rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun maxsus pedagogik va psixologik usullar qo'llanilishi lozim. Ota-onalar va pedagoglar bolalar bilan sifatli muloqot qilishlari, ularga boy til muhitini taqdim etishlari va interaktiv o'yinlar orqali ularning so'z boyligini oshirishlari kerak. Nutqiy mashqlar, hikoya qilish, ertaklar o'qish va so'zlashuv amaliyotlari bola nutqini rivojlantirishga katta yordam beradi. Nutqiy muammolarni erta aniqlash va logopedik yondashuvlar yordamida tuzatish bolaning kelajakdagi muvaffaqiyati uchun muhim ahamiyatga ega Nutq bolaning psixik rivojlanishida asosiy omillardan biri bo'lib, u tafakkur, hissiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Nutqiy rivojlanishdagi muammolar bolaning umumiy taraqqiyotiga salbiy ta'sir qilishi mumkin, shu sababli bolalarning nutqiy rivojlanishini erta yoshdan boshlab qo'llab-quvvatlash va muammolarni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish zarur.

Foydalangan adabiyotlar

1. Abdullayeva, N. 2022 Nutq va muloqot: bolalar uchun yo'llanmalar. Tashkent: O'zbekiston Milliy universiteti.
2. Akramov, S. 2020 Bolalarning psixik rivojlanishi va nutq. Tashkent: O'zbekiston pedagogika universiteti.
3. Ismoilov, E. 2020 Nutq va uning bolalar rivojlanishiga ta'siri. Tashkent: O'zbekiston yoshlar ittifoqi.
4. Jalilova, A. 2021 Psixologik rivojlanish va nutqiy ko'nikmalar. Tashkent: O'zbekiston respublikasi sog'liqni saqlash vazirligi.
5. Mamatqulov, A. 2021 Bolalar nutqining rivojlanish jarayonlari. Tashkent: O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti.
6. Qodirova, R. 2022 Bolalar psixologiyasida nutqning o'rni. Tashkent: O'zbekiston davlat universiteti.
7. Rakhmonov, B. 2023 Nutqiy ko'nikmalar va bolalar tarbiyasi. Tashkent: O'zbekiston xalq ta'limi vazirligi.
8. Shodmonova, N. 2023 Bolalar nutqi va psixologik holati. Tashkent: O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti.
9. Yusupova, M. (2023). Nutq rivojlanishi va uning psixologik ta'siri. Tashkent: O'zbekiston davlat universiteti.
10. Xudoyberdiyeva, Z. 2022 Bolalar uchun nutq o'qitish metodlari. Tashkent: O'zbekiston davlat universiteti

³ Abdullayeva, N. 2022 Nutq va muloqot: bolalar uchun yo'llanmalar. Tashkent: O'zbekiston Milliy universiteti.